

interviu

Educație și filosofie (I)

de vorbă cu **Thiery Menissier**, conferențiar la Universitatea din Grenoble

Thiery Menissier este conferențiar la Universitatea din Grenoble, Franța. Specializat în filosofie morală și politică, autorul său preferat este Machiavel, pe care l-a și tradus din italiană în franceză. El are numeroase publicații în domeniul filosofiei moderne și participă activ, ca președinte al Societății Alpine de Filosofie, la această mișcare generală de educație populară și de popularizare a filosofiei pe lângă publicul cultivat, publicul larg și chiar publicul școlar, care are loc în Franța. Bineînțeles că acest demers de predare a filosofiei este destul de delicat, însă reprezintă chiar subiectul interviului de față. De aceea prefer să-i acord cuvântul specialistului francez, cu care m-am întreținut în mai multe rânduri. Traducerea, titlurile și împărțirea textului în paragrafe îmi aparțin.

Filosofia este o relație de excelență cu sine însuși

- *Dragă Thierry, sunt foarte mulțumit că pot relua aceste convorbiri, pe tema relației dintre maestru/discipol, despre care am mai discutat și cu alte ocazii. Aș dori să încep prin ceva care ne privește în mod direct pe noi filosofii, anume ideea de predare, care apare în raportul maestru/discipol. Aceasta poate fi declinată în mai multe feluri. Predarea este mai întâi un învățământ primit, deoarece suntem mai întâi ucenici, discipoli, învățaței, înainte de a ajunge învățați. Apoi predarea este ceva care ține de dar, de faptul de a dona, de a transmite. Iată deci, aș dori să începem astfel.*

- În ceea ce mă privește, cred că trebuie să definim în câteva cuvinte filosofia. Pentru mine ea reprezintă căutarea adevărului care ia forma creației de concepte. De aceea, această activitate filosofică îmi apare ca fiind întotdeauna legată de practică. Această practică trece în mod necesar, mi se pare, prin frecventarea unor personalități mai evaluate, mai avansate decât noi (atunci când debutăm), în obișnuința căutării adevărului și a creației conceptuale. Atunci, efectiv dacă vrem să reflectăm asupra relației dintre maestru și discipol, trebuie în mod necesar să ne ocupăm de aspectul *discipol*, înainte de a aborda pe acela al *dascălului*.

Iată, în ceea ce mă privește pe mine, pot să mărturisesc și să discut împreună cu tine mai multe dimensiuni și moduri în care îmi apare această relație. Precizând că în toate aceste moduri pe care le evocam, relația se prezintă în același timp ca fiind structurantă pentru filosof în raportul cu el însuși și, este ceea ce cred, în mod intrinsec totuși problematică; o relație de excelență cu sine însuși.

Ucenicul filosof

Deci prima dimensiune pe care aș dori să o evoc, care este într-adevăr legată de experiența mea personală este aceea de ucenic-filosof. Pentru că am descoperit filosofia sub forma unui profesor de filosofie, un tânăr bărbat, într-un liceu oarecare, la care ceea ce m-a șocat, ca să spun așa, era raportul personal pe care-l avea față de adevăr, faptul m-a cutremurat. Ceea ce mă interesa în acel curs de filosofie, în ultimul an de liceu, pe care-l urmam cu asiduitate, spre deosebire de alte cursuri, pe care nu le frecventam cu

aceeași asiduitate, era faptul că persoana care ne vorbea, ca să spunem așa, inducea un raport față de adevăr, care ne conducea pe noi să descoperim propriul nostru raport cu adevărul. Și am simțit foarte repede că nu voi fi niciodată ca acest om. Nu eram fermecat de el, cu toate că era foarte seducător; dar ceea ce mă atrăgea la el, era raportul său cu adevărul și faptul că doream, în ceea ce mă privea, să instalez un astfel de raport.

Deci nu înțelegeam deloc că mă va conduce pe anumite căi, ale unei aprofundări permanente și nedefinite, pentru că nu aveam nicio idee atunci, despre faptul că adevărul filosofic este un adevăr în mișcare. Însă, mi se pare, că nu aveam nicio idee despre nimic. Ci doar un fel de aspirație de a cunoaște adevărul și de a descoperi categorii pe care să le suprapun peste realitate fără ca aceasta să fie lezată, fără să fie falsificată... este ceea ce m-a frapat atunci. Prin urmare, mi se părea că maestrul era un fel de figură liberă, care se prezenta în fața discipolului; că acesta din urmă trebuia să-și însușească, în funcție de propriile sale posibilități, ceva din această figură pentru a o transforma.

Deci astfel am trăit eu în mod profund relația maestru/discipol. Maestrul nu este cineva care mă învață în mod direct ceva anume, ci care mă îndrumă pe calea unei posibile învățări a lumii, cu ajutorul conceptului; concept pe care trebuie să-l găsec, pe care trebuie să-l forjez, bineînțeles în cazul ideal, ca filosof, și pe care vreau să-l descopăr prin studiu în cărți.

- *S-ar putea spune că ai avut mult noroc, deoarece ai avut o relație foarte sănătoasă cu profesorul tău de filosofie, care nu a degenerat într-o relație de seducție, de admirație exagerată și nici în altceva de acest gen. Dar aceasta este un pic imaginea maestrului ideal, pe care îl întâlnim cu greu în realitate.*

- Da, bineînțeles, știu că am avut mult noroc să întâlnesc un fel de Socrate. Era un tip foarte frumos dealtfel, și eram conștient că frumusețea sa fizică...

- *Farmecul său!*

- Da, desigur... farmecul său nu funcționa asupra mea în același mod în care funcționa asupra tinerelor fete, ba chiar asupra tinerilor de altfel, care erau colegii mei de clasă. De altfel, această înțelepciune filosofică, această înțelepciune pe care o posedă, a relației pedagogice, este ceea ce m-a condus cu adevărat către filosofie, căci nu a încercat niciodată să-mi impună ceva anume. Și eram în aceea perioadă în mod particular rebel față de orice formă de „magistralitate” sau de autoritate. Îmi era foarte dificil să stau în clasă și să ascult ceea ce mi se preda. Eram de asemenea foarte sensibil față de orice tentativă de pliere a existenței mele în mod subteran, care venea din partea profesorilor. Fără să mai insist, acea experiență trăită a relației este ceea ce mă motivează pe mine acum, când am devenit - apare astfel a doua dimensiune - *profesor de filosofie*.

A preda filosofie înseamnă a trezi

Prin urmare, noi avem un rol de formare. Am

predat îndelung la liceu, așa cum bine știi; acum predau la universitate. Această formație face apel la conținuturi care trebuie transmise. În mod evident, atunci când predăm un curs, de exemplu, despre gândirea politică a lui Spinoza, există un conținut de cunoștințe de transmis. Dar pur și simplu, mi se pare că ceea ce este filosofic în predarea filosofiei, începe din momentul în care conținutul este pus la îndoială și este, ca să spunem așa, suficient de bine expus pentru a fi aplicat la realitate, pentru a reprezenta un material destinat să testeze realitatea. Mai precis, mi se pare, realitatea este ceea ce testează opera de gândire, iar dascălul are această misiune de a verifica dacă ... „verifica” este un cuvânt care nu merge... conceptele autorului sunt pertinente; chiar cele pe care le creează pot fi pertinente pentru a gândi ceva din realitate.

Eu cred că opusul filosofiei este nesemnificativul. Ceea ce este propriu discursului filosofic, după aceea putem discuta despre diferite filosofii, este exact faptul de a nu fi nesemnificativ. Acestea fiind spuse, din perspectiva dascălului, relația maestru/discipol are vocația de a face astfel încât limbajul comun să iasă din nesemnificativ. Mi se pare că avem numai de câștigat din acest punct de vedere, plecând de la experiența curentă. Înarmați cu o idee, de exemplu, a vorbi de transmiterea filosofiei politice a lui Spinoza, este vorba de a pleca de la experiența curentă interogând categoriile spinoziste, aflate în orizontul cercetării. Ei bine, în acest caz, eu cred că relația maestru/discipol, o relație care este într-adevăr una de veghe, de trezire - este foarte simplu ceea ce spun, însă cred că nu scăpăm niciodată de acest fapt - veghe a celui care ascultă, aceasta este într-adevăr o ascultare trează.

Este ceea ce-i putem pretinde unui discipol. Cred că se poate vorbi de discipol atunci când există ascultarea trează din partea cuiva care este mai întâi ascultător (auditor) și care devine mai apoi interlocutor. Prin urmare, cum remarcă și tu, acesta este cadrul general al profesiei mele de dascăl în filosofie. Cred că găsim exigențe care sunt proprii oricărui tip de predare, predarea istoriei de asemenea; cu toate că mi se pare că este în joc aici, nici mai mult nici mai puțin, decât specificitatea discursului filosofic, în practica învățământului filosofic.

- *Eu cred că termenul „interlocutor” este foarte*

important pentru că trimite la ideea de dialog pe care îl instaurăm cu studenții noștri.

- Da, bineînțeles... exact ceea ce am spus mai devreme, vocația învățământului, de transmitere a unui conținut, își are sursa în predarea filosofică. Cred că este condiția necesară, trebuie să avem ceva de spus care să țină de studiu, dar este de asemenea o condiție în mod evident insuficientă. În măsura în care, așa mi se pare mie (afirmația este foarte pretențioasă, foarte îndrăzneată), cursul de filosofie este o operă comună; care nu reușește decât atâta timp cât va mobiliza atenția studenților, iar nu doar atenția lor, ci inteligența acestora, capacitatea lor de a rămâne în stare de veghe și de a judeca. De altfel, această judecare reprezintă chiar finalitatea predării filosofice. La sfârșitul celor 24-48 de ore de curs, mi se pare necesar să te întreb dacă ai reușit să-i conduci pe studenți să fie capabili să exprime o judecată filosofică asupra realității, despre care ne angajam să vorbim. Iar această judecată, cred că se construiește prin interlocuție, în cadrul unui dialog reglat, în care profesorul deține, controlează condițiile și finalitățile; știind că din acest punct de vedere există unele situații mai favorabile decât altele.

Mi se pare acum, după mai mulți ani de când predau, predau de 17 ani, că aveam impresia, într-o primă fază, că amfiteatrul nu era deloc propice învățământului filosofic. Așa că, mai întâi am încercat, și cred că am reușit, să fac astfel încât amfiteatrul să devină viu, prin dialogul cu studenții în amfiteatru. Acum am suficientă experiență astfel încât să procedez, ca să spun așa, prin întrebări și răspunsuri, având deja o oarecare idee despre parcursul intelectual al studentului. Aceasta nu este o modalitate de a arde etapele, ci de a-i „vindeca” rapid; oricum ei vor veni la pauză sau la sfârșitul cursului cu întrebări, sau îmi vor trimite mesaje, într-un proces prin care devin în mod progresiv, nu discipoli (nu am discipoli, nu sunt un filosof care și-ar permite să aibă discipoli), ci în tot cazul studenți aflați în căutare de adevăr. Aș avea tendința totuși să-i caracterizez ca fiind discipoli, știind că filosoful este cineva care transmite exigența de adevăr.

Autoritate și dominație

- Dar relația maestru/discipol este mai complexă și așa spune chiar problematică; care sunt celelalte dimensiuni care o compun?

- Bine... acum dacă vrei, există alte dimensiuni pe care aș dori să le evoc. Până aici am susținut că relația maestru/discipol este constitutivă față de raportul filosofic la sine însuși. Acum mi se pare că această relație este de asemenea problematică. Și o percep în două feluri diferite, hai să spunem în două experiențe diferite.

Primul nivel, prima experiență, aceea pe care o dezvolt ca cercetător în filosofie, ca filosof, cu privire la relația de autoritate, îmi apare ca fiind într-adevăr dificil de gândit. Fac distincție între *autoritate* și *dominație*, faptul nu ridică probleme. Gândesc în stilul clasicilor, ca Ciceron și mai apoi ca Hannah Arendt; cred că avem numai de câștigat când postulăm diferența de natură dintre relația de dominare și relația de autoritate. Procedăm astfel și mai ales cu bănuiala că orice relație este susceptibilă să influențeze. Chiar făcând ipoteza că în relația de dominare trebuie inclusă influența în mod subteran, ea este aceea care-l face să creadă pe cel care trebuie influențat sau dominat, dominat în mod subtil deci, că este liber, dar că de fapt nu este!

Chiar bănuind că face parte *din* (sau inclu-

zând această relație particulară în) categoria mai generală a relațiilor de dominare, mi se pare că există un loc pentru autoritate; altfel spus pentru o influență care în final să fie o influență morală. Hai să spunem lucrurilor pe nume, într-un mod mai general sau mai vulgar, faptul de a avea autoritate înseamnă să dispui de o astfel de excelență într-un anumit domeniu, astfel încât cel care o recunoaște este influențat, însă această influență este foarte diferită de influența de dominare, deoarece aceasta îl va influența pentru binele său. Este astfel condus pe calea propriei sale excelențe!

Atunci, ceea ce tocmai am evocat este o schemă generală, care este foarte teoretică și despre care în prezent, aici apare dificultatea, este foarte dificil să descoperim realitatea în practica curentă. În acest caz, poate că relația maestru/discipol în filosofie este în principiu singura relație de autoritate. Ea este aceea care dă tonul relației de excelență în domeniul artistic, de exemplu; atunci când un maestru își influențează discipolul, de exemplu în artele plastice sau în muzică, care acceptă să fie sub influență pentru că simte cu adevărat că este orientat către propria sa cale. Atunci problema vine, nu din validitatea modelului – eu cred că modelul este foarte interesant, în această privință rămân clasic, este foarte pertinent – problema provine din condițiile de realizare ale acestui model.

Pe care nu îl întâlnim în realitate, nu trebuie să fim naivi – nu cred că putem să discutăm în detaliu despre chestiuni atât de grave – nu întâlnim această relație, în realitatea imediată, atât de ușor. Mi se pare, în ceea ce-i privește pe filosofi – nu știu, dar am putut să studiez și să observ, chiar cum o practicau uneori anumiți maeștri – că relația de autoritate este întotdeauna legată de relația de influență, care este condamnabilă pentru că îl pune pe celălalt sub tutelă, o tutelă subtilă. Iată de ce mi se pare că relația de autoritate este în același timp și în mod intrinsec constitutivă raportului sinelui cu sine însuși, prin intermediul acestei căutări a excelenței, care îl împinge pe om către ceea ce este mai bun; și în același timp ea este foarte problematică. În final, relația maestru/discipol, cred că putem să o gândim raportat la acest fapt. Nu știu dacă am fost destul de clar, dar...

- Da, bineînțeles, aceasta este una din dilemele mele în filosofie... în fine, ai făcut foarte bine că ai semnalat această dificultate. Am impresia că există mulți profesori în filosofie care... cum să spun, care pentru că nu au reflectat îndeajuns asupra acestui raport de autoritate, cad în propria lor capcană, a ceea ce predau, și astfel îi prind în cursă și pe studenți. Pentru că nu sunt suficient de atenți la această subtilitate despre care vorbești, această influență subtilă care poate fi de ordin moral; și prin urmare, care poate imbarca studentul, în loc să-l elibereze și să-l încurajeze să se descurce singur, în același fel în care tu ai trăit acea experiență inedită, când erai în ultimul an de liceu.

Dominație și psihanaliză

- Da... asupra acestui punct, cred... în fine, nu știu prea bine, dar poate că psihanaliza ne propune anumite chei. Atunci când explică cum are tendința să procedeze analistul, prin ceea ce se cheamă transfer, ceea ce psihanalistul numește un transfer. Și nu poate să nu procedeze astfel, cum explică Freud, pentru că ceea ce caracterizează transferul este de a dezlega nodurile vechi, legate de libido cu privire la imaginile pierdute (uite), și este important ca aceste imagini să fie „deznodate”, prin instaurarea unor noi legături. Iar figu-

ra analistului este o relație temporară. Pentru că, și aici faptul devine important, analistul trebuie să acționeze printr-un contra-transfer, care va permite apoi să fie considerat de el însuși ca fiind tranzitoriu. Nu spun că relația maestru/discipol ține de psihanaliză. După părerea mea există elemente care nu pot face parte din această relație, prea specifică, deoarece este o relație curativă, de ajutor... Relația maestru/discipol nu este o relație de ajutorare.

- Dar există totuși ideea de terapie...

- O să revenim mai târziu. Pur și simplu, ceea ce doream să spun, ca filosof și specialist al chestiunii autorității, mi se pare că legitimitatea, ba chiar autenticitatea unei relații maestru/discipol și legitimitatea unei posturi de „magistralitate”, se joacă la nivelul capacității maestrului de a opera ceea ce se cheamă un contra-transfer. Dispunem de o posibilitate de a judeca relația din exterior atunci când, de exemplu discipolul poate fi îndrăgostit de maestru, când mimează în mod ridicol atitudinea maestrului, când îl maimuțărește pe maestru! Cu toate acestea relația este sănătoasă pentru că acest aspect poate fi natural și necesar, iar maestrul este capabil să impună distanța necesară, care să-l descurajeze pe discipol să se identifice cu maestrul, dar care-i va permite să fie *ca și* maestrul și să devină un maestru (fr. *maître*), ba chiar propriul său stăpân (fr. *maître*).

Vezi deci, acum cred că terapia – sunt de acord cu tine asupra ideii că există o terapie, altfel spus această idee este moștenită de la antici. Într-una din primele mele cărți care este o traducere și o interpretare a dialogului platonician *Banchetul*, operă în care ne dăm seama că ceea ce vrea Platon să pună în joc este, în același timp, fecunditatea și caracterul teribil al erosului. Forța erotică este în același timp și în mod absolut fondatoare a celor mai importante comportamente umane, în special al raportului acestora la adevăr; și în același timp, aceasta este foarte destructurantă, foarte destabilizatoare, prin aceea că, pentru a fi capabil de eros, trebuie să te stăpânești (fr. *maîtriser*), să-ți fii propriul maestru.

Și cred că aceasta ne arată Socrate, prin capacitatea pe care o are, în același timp, după Platon, de a perturba în mod profund tinerii discipoli, ca Alcibiade care vrea să-l urmeze peste tot pe maestrul (stăpânul) Socrate; și prin această altă capacitate care constă în a păstra distanța față de discipolul care i se oferă; de a nu dori să-l influențeze mai mult decât atât, ci să-l repună mereu în propriile aporii. Deci dacă vrei, terapia mi se pare, hai să-i spunem în mod precis, o terapie de autonomie.

Atunci bineînțeles, cred că tot aceasta este și finalitatea discursului psihanalitic: o autonomie față de propriul său inconștient. Dar cred că în filosofie este vorba despre o autonomie în propriile judecăți și comportamente. Poate că păstrând un pic de distanță, am putea imagina că este vorba de aceeași autonomie, dar nu cred, pentru că psihanaliza are un discurs care se raportează la inconștient, în timp ce filosofia posedă un discurs care se face în funcție de judecăți, care vizează propria judecată. Terapia filosofică este deci o terapie care privește munca rațiunii; nu intră la socoteală trecutul, pe care individul nu-l mai stăpânește. Dacă-mi permiți, aș adăuga o a patra dimensiune, care ne ajută să înțelegem această relație maestru/discipol, ca fiind în mod particular spinoasă și întru totul problematică.

Influență, supunere și responsabilitate

La această dimensiune am reflectat mai recent, de când sunt președintele Societății Alpine de

Filosofie. Așa cum bine știi este o asociație permisă de legea din 1901, al cărui scop este pur și simplu să organizeze activități pentru amatorii de filosofie; fie că aceștia sunt universitari sau neuniversitari; fie că au practicat filosofia în mediul școlar sau nu. Sunt câțiva ani deja de când mă ocup de această asociație și încep să am o oarecare experiență. Și mi-am dat seama că persoane care dădeau impresia că vin să caute în mod real filosofie, în realitate nu așteptau decât un singur lucru, să fie puse sub influență.

- *Căutau un stăpân...*

- Căutau un stăpân cu toate că denegau acest fapt, fiind conștienți că filosofia nu vine să le ofere stăpâni. Ba faptul este mult mai pervers; cred că este vorba de ceva pervers și deci de care trebuie să ne ferim și care se prezintă ca o nouă materie pentru mine. De fapt, aceste persoane vin să caute subiecte de gândire, materie de reflecție. În mod evident, noi ne aflăm în sânul democrației, această asociație este profund democratică; deciziile sunt supuse biroului, care este ales în mod regulat de Adunarea generală. Pur și simplu, oamenii vin să ne ceară nouă filosofilor profesioniști, care organizăm un pic lucrurile, ce trebuie să gândească despre cutare sau cutare lucru și ce autor trebuie mobilizat ca să gândească; altfel spus căutarea unei autorități apare ca o cerere indirectă. Nu vin să ne vadă în căutarea unui guru, de altfel ar fi decepționați încă de la început; ci vin ca să afle ce trebuie să gândească și...

- *Și cum...*

- Într-adevăr, *și cum...* este exact. Intră în joc un proces destul de subtil, care este serios.

- *Este vorba despre o supunere intelectuală...*

- Acest proces este serios deoarece responsabilitatea filosofului este întotdeauna, cred, de a-l determina pe discipol să-și descopere propriile facultăți de judecată. Prin urmare aș defini această primă survolare în termenii următori: relația maestru/discipol este cu adevărat problematică, pentru că există acest risc permanent de deresponsabilizare a discipolului de către maestru, care poate să creadă că procedează totuși bine, în momentul în care se comportă astfel.

- *Atunci rolul maestrului este cu atât mai important cu cât lui îi revine sarcina de a asuma această responsabilitate, de a fi vigilent și deci de a exersa această responsabilitate de care discipolul tocmai vrea să se desfacă, în loc să aibă curajul să-și urmeze propriul drum...*

- Așa este...

Interviu realizat de
Ion Vezeanu

